

БРАНИСЛАВ РУСИЋ

БАКАЛОВИЋЕВ РАД ИКОНОСТАСА
У РАЧИ

BAKALOVIĆ'S WORK OF THE
IKONOSTASIS IN RAČA MONASTERY

BY

BRANISLAV RUSIĆ

Примљено 21 VII-1948

БРАНИСЛАВ РУСИЋ

БАКАЛОВИЋЕВ РАД ИКОНОСТАСА У РАЧИ

О Ђорђу¹ Бакаловићу, српскоме сликару² из Срема, досада се знало више на основи његових заосталих радова него према писаним изворима. О првим данима сликарева живота има мало и нејасних података. Записано је да је рођен у Карловцима крајем осамнаестог или почетком деветнаестог века, без тачно одређене године. Бакаловић је најдуже живео и радио у своме родном крају, али је одлазио послом и у Србију. Умро је у Руми 1843³.

После ослобођења Србије под кнезом Милошем и у затишју које је настало, она је постала привлачна земља за суседно становништво. У њој се тада грађанско друштво почело дизати и јачати и заједно са духовништвом постаје стуб власти. Оба та друштвена чиниоца српске државе настоје да сачувају свој углед и утицај у земљи на разне начине; они, на пример, оживљавају у народу осећање освете против спољашњега непријатеља, који му је више пута каљао образ и разарао светиње, али његову снагу често смањују верском, „духовном храном“; углавном обнављањем светилишта, која су још од почетка деветнаестог века била већином у рђавоме стању. Упоредо с опоравком или подизањем манастира и цркава јављају се погодбе за рад и за уметнике, и том приликом у ствари настаје и сликарство у Србији. На почетку владе кнеза Милоша се „није знало за други живопис сем црквеног“. Тада су скоро сви сликари били Срби из Аустрије. Један од њих који је међу првима прешао у ослобођену Србију да слика тадашње виђене Србе (већином верска лица) и иконе, био је Ђорђе Бакаловић^{3а}.

За време боравка у Шапцу, Бакаловић је средином маја 1840 огласио у новинама да је „измоловао и позлатио“ иконостасе у манастиру Радовашници и у цркви у Заечару, и да је свршио „и више други послова“ своје уметности „на задовољство онима, којима“ је „радио, и на одобрение вештака у овом художеству“⁴. Убрзо после те јавне препоруке, крајем лета исте године, Бакаловић се прихватио свога последњега посла у тој грани сликарства у манастиру Рачи и тамо га је окончао за непуну три и по месеца, на измаку јесени. Тај Бакаловићев рад иконостаса у Рачи остао је до данас непознат нашој науци.

*

Манастир Рача, са својом црквом Вознесења Господњег, налази се недалеко од Дрине, управо на њеној десној малој притоци Рачи, на час хода јужно од Бајине Баште. Манастир је на лепоме месту, одасвуд опкољен шумовитим венцима планине Таре. Он је био у прошлости не само расадник српских преписивача црквених књига и познатих писаца Рачана, него и јако упориште против турске силе крајем осамнаестог и почетком деветнаестог века, каквога га је прославила једна од најлепших српских народних песама, Вишњићева „Почетак буне против дахија“, у речима Фочића Мемед-аге:

„Док запалим Рачу украј Дрине
И погубим Аџи-Мелентија,
Кој је ишћ преко мора сињег
Те је влашку Ђабу полазио,
Пак се узгред у Стамбол свратио
И од цара ферман излагао
За стотину жутијех дуката,
Да Власима богомољу гради,
Да је гради за седам година,
Начини је за годину дана!
Ево има шест година дана
Како зида покрај цркве куле,
А у куле набавља џебану, —
Видиш, јолдаш, да се нечем нада!“⁵

Такав манастир који није имао само верне Христове пастире него и народне заштитнике и борце, сметао је Турцима, и зато су га двапут уништавали. — Писани извори из седамнаестог и осамнаестог века и народна предања сведоче да је манастир Рачу подигао српски краљ Драгутин Немањић крајем тринаестог века, да на десној обали Дрине буде стражара Србије против богумила из Босне⁶. За време турског надирања према Београду, у години велике сеобе народа под Арсенијем III Црнојевићем (1690), рачански манастир је био срушен до темеља. У томе стању је био више од једног века, све до 1795, када га је обновио опевани Хаџи-Мелентије Стефановић, јеромонах из манастира Трноше крај Дрине, са своја два сабрата⁷. Али, није протекло ни целих двадесет година, Рачу је снашла друга, и то крвава несрећа: 1813 су Турци похватили манастирске монахе и пред царским дверима посекли два калуђера. Затим су истргли иконостас, бацили га на жртве, и запалили ту гомилу⁸. На пет година после тог удеса, поновним заузимањем неустрашивог духовника, ратника и војводе⁹ Хаџи-Мелентија после његова повратка из Свете Горе, и уз помоћ народних прилога и кнеза Милоша, Рача је опет почела да се поправља, да и даље остане као бедем на Дрини, али не више да чува Србију од богумила него од муха-

меданског утицаја из Босне¹⁰. Народ са својим верским лицима и црквеним старешинама био је већ јако везан успоменом за патње које је преживљавала у недавној прошлости, и зато није напуштао мисао да обнови то своје светилиште; али, на остварење своје намере је морао чекати прилично дуго, све до 1840 године.

Рача је по имању спадала међу најбогатије манастире у Србији¹¹, али изгледа да није увек обиловала у новцу. Почетком 1840 је манастир имао у благајни тадашњег „Попечитељства“ (министарства) просвете „6.774 гръ. и 32 паре чаршійскій“¹², а у Суду београдском „иош' начисто свога капитала: 835. талира и 2½ гроша чаршињ“¹³. Средином јануара те године Министарство просвете је обавестило „Никифора“ (Ниђифора) Максимовића, првог ужичког епископа Србина после Грка Герасима Домнина¹⁴, о томе манастирском новцу и питало га да ли ће се и убудуће давати „за умноженије“, „или ће се на какове общеплезно заведеније определити“¹². После тога писма настала је дуга преписка између Министарства паросвете и Ужичке епархије. Недељу дана доцније Ниђифор је у свом одговору предложио „да би најнуждније к осталој поправки манастирској и темпло њено начинити било“, и то „с додатком правителствени новаца на зајам на време“. Ако не добије сагласнот, епископ мисли да се новац да „за умноженије“¹⁵. Министарство се сложило са Максимовићевим предлагањем и овластило га је да остатак новца манастирског употреби за израду иконостаса у цркви манастира Раче. Том приликом се и званично обраћа епископу са молбом „да ако се тамо у околини чачанској ил' ужичкој каквиј добар молер находи, њега испитате, пошто би он темпло у реченом мтиру начинио. Чим ово дознате, немојте погодбу с њим закључивати, док' о тому и Попечитељство не известите, да би оно у виду имати и знати могло, колика је сума још од правителства нужна, да се на тај конач позајми“¹⁶. Ниђифор је одговорио „Попечитељству правосудија и просвешченија“ да се иконостас „са исплатом заоставшег кусура од новца истог Монастира кои се при Суду београдском находе, и додатком к истима на зајам правителствени новаца, моловати даде“ Јанку Михаиловићу, протојереју драгачевском из Негришора у Чачанском округу, самоуком сликару икона, кога је послао у Рачу да види колики ће му бити посао и да одреди шта ће искати за свој рад. Јанко је посетио Рачу, направио нацрт, казао Максимовићу да тамо има сто сувих липових дасака, и изјавио да се може примити израде иконостаса за шест стотина и педесет талира¹⁷. Док је Михаиловић у своме селу очекивао да ли ће се извршити погодба, Министарство је разгледало Ниђифоров одговор и затражило од њега да се пре коначне одлуке о цени „надлежним путем“ измери ширина и висина пркве изнутра и да се „час пре“ пошљу ти подаци, „како би се дело то одмах одпочети могло“¹⁸. Максимовић је одмах

одредио лица која ће измерити унутрашњост цркве у Рачи, али је на месец дана доцније могао саопштити да ће висина „где ће се templo наместити од патоса испод двери горе до ћемера 10. (аршина) од стуба до стуба попреко $4\frac{1}{4}$. такођер пак и двери $1\frac{1}{4}$.“¹⁹ Према једноме малом налогу, Министарство је написало епископу да му се Јанков нацрт²⁰ чини приличним и добрим, али да је његова цена у нечему претерана. Зато моли епископа да ступи у везу са „молером“ и да са њим утврди последњу цену, јер ће се после те погодбе одмах почети са радом. „У исто време нека молер од своје стране писмено изјасненије Попечителству пошаље, у коме ће изложити, каквог ће квалитета фарбе његове на temple бити, какову ће позлату и где метнути; и то све да опише, за колико ће времена свршити моћи, но тако, да му се мане какове због недостатка каквог нашло не би“²¹. Нићифор је обавестио Јанка о томе, али је његов одговор стигао у Епархију после више од месец дана. „Препокорни Јанко Михайловић протопресвитер драгачевски“ пише несигурним, скоро самоучким словима, без правила о великим и малим словима, о писању речи и о употреби реченичних знакова, и јавља да може израдити иконостас у Рачи за десет месеци према нацрту који је пролетос послао Министарству; са позлатом и липовим дрветом, али само за педесет талира мање од прве цене. Потом спомиње своје сликарске способности и средства која ће употребити приликом рада и даје занимљиве податке за познавање развоја српскога сликарства. „Штоје год на плану жуто тоће бити злато, иконе престолне ураћене горње алине михенер лал Са трвеним златом блициране цајкноване По закону мере Образи подобни кости слоновој и мало тунгл сенке у образима поначину руског Молераја, Маслино видне, Престоли цифрани врло, залинама Гдие нуждно Морасе мешати, и Греческе моде А свако основание алина биће олаине фарба, исвако лице олаином бојом, родови фарбе биће следујући

Фремзел ваис
 Цинобер
 Препарирте цинобер
 берлинер блао
 минерал Гелб
 Крмез
 Везер Хан
 унброн тунгл
 Сатинобер лихт
 Гепрент Сатинобер
 Кињероз
 Енглишероз
 Кајзер Грин

Кестн браун
 Злато Катеринаголд
 Наполимент
 Ина Гултфарби
 Фирнаизи шпиритус
 Сандаран
 мастик
 шелин
 трепетин сасвоском
 аравие Кина Материјали

доле, Изми Копал Саолаом
 иоште много има посла
 мешовити фабри којесе не-
 може опоменути

тосе разумева од (?) посла Дрвени Занат и моловање Свеуједно, нижесе наредити неможе, Са Купим Фарбама и златом и добри фирнаизи од 600 талира, Ако се оће све дупло и повторително Давечити изглед има“. На завршетку писма, лево од потписа, Јанко је утисно жиг с отиском „Јанкѣ проп. драга. 1831“. Ово Јанково обавештење о начину рада, о средствима из времена пре више од једнога века и о цени, послао је епископ Максимовић Министарству и молио га да му јави ако се сложи са „молеровим“ мишљењем²².

Док погодба између Министарства просвете и Јанка Михаиловића још није била извршена, Ђорђе Бакаловић је однекуда дознао о намери да се жели израдити иконостас у манастиру Рачи. Бакаловић је у то време био у Шапцу и изгледа да је јуна и почетком јула правио иконостас у тамошњој цркви. Сигурно ће бити да је Бакаловић брзо допутовао у Београд, и у Министарству просвете лично изјавио да ће иконостас у Рачи израдити по нижој цени ма од кога сликара. Не може се тврдити са сигурношћу да ли је нека тешка новчана оскудица или проста грамзивост натерала Бакаловића на такав неувиђаван начин погађања. Зато Министарство, које је желело да има што мање издатака, и није ништа јавило Ужичкој епархији у вези са Јанком, него је убрзо после епископова извештаја, само на пет дана доцније, писало „Началничеству Окружија шабачког“ и тражило да се позове „молер Ђорђе Бакаловић кој се сада са грађењем темпла Шабачке цркве занима, изјаснио, да ће он јефтиниом ценом него други посао на темплу М. Раче градити се имајућег свршити“ и да се пита за колико ће новача извести свој посао²³. Бакаловић није чекао да се преговор одужи као код његова такмаца Јанка, него је отишао у Топчидер, где је било Министарство просвете, и лично, за кратко време, утврдио погодбу о врсти рада и о цени, па је приложио и нацрт како ће изгледати иконостас. Он се примио тога посла за сто и педесет талира мање од „последње цене“ Јанкове и обавезао се да ће га израдити за четири месеца краће од времена које је означио Јанко. Из овога сачуваног уговора се јасно виде обавезе које примају на се све странке да би се посао одвијао и свршио успешно.

КОНТРАКТЪ

Кой е између Попечит. Просв. одъ едне, и художника молера Ђорђа Бакаловића, у смотренію грађења темпла у цркви монастира Раче, Епархіе Ужичке, одъ друге стране, у присуствію Нѣговогъ Преосвященства, надлежногъ Діецезалногъ Епископа Ужичкогъ, Г. Никифора Максимовића, подъ слѣдуюћимъ условіама заключенъ и утврђенъ:

I. Художникъ молеръ Ђорђе Бакаловићъ обвезуе се templo у цркви мтыра Раче подъ слѣдуюћимъ условіама градити:

1.) Да цѣло templo по плану и предрачуноу, и коме се и качество боя излаже, нѣговимъ именовъ подписаннымъ, и при Попечитель Просв. налазећему се тако изради, да не бы гдѣгодѣ у послу своме по обвезателству грѣшио; сирѣчь другчѣ радио, него што у плану забележено стои; зато се онъ обвезуе,

2.) Да цѣо тишлерски, билдхауерски, златарски и молерски пос'о на себе прими, и по плану изради.

3.) Да цраде (украшенія) по билдхауерскомъ израженію изсечене, са финимъ Катарайнъ-Златомъ уредно и красно позлати по Бечкомъ начину.

4.) Да Иконостасъ, Гесимсове, Стубове и Филлунге, гдѣ кое принадлежи, одъ суви дасака, као тишлерскій пос'о изради, — и заедно са коллирима, Енглиш-фирнайзомъ постоянно двапутъ помаже.

5.) Изображеніе Икона по пропису православне наше восточне цркве, съ финомъ найпостояниомъ зейтинъ-боіомъ постави; и ово да буде совершено добро.

6.) Да бы изложена сума доле означене погодбе, као масса мтыра Раче осигурана была, по обвезателству своме нашао е за себе емца именованый Молеръ Ђорђе Бакаловићъ Н. Н.

7.) Вообще, цѣло дѣло граженя temple по данномъ плану, и изложенымъ условіама точно, совѣстно, и совершено добро да буде изражено; и то донде, док' по обвезателству за опредѣлено време одъ 6- мца дана, рачунаюћи одъ дана изданія контракта овогъ, исто дѣло концу и не приведе. Ако пакъ за ово време предузето дѣло ко концу збогъ нехатаня, или збогъ болести привести не бы мог'о, онда да право остае другой, овай контрактъ заключавауюћой страни, другомъ молеру пос'о овай на рачунъ и опасность Ђорђа Бакаловића вручити. — У случаю недостака, ако бы се каковій у послу томъ появио, обвезуе се именованный молеръ Ђорђе, самъ о свомъ трошку поправку нѣгову предузети; збогъ чега се и цензури дѣла свога подвргава.

II. За овако изражено temple обвезуе се попеч. Просв. именованому Художнику Ђорђу Бакаловићу, одъ мтырски, при нѣму налазећи се новаца четиръ стотине и петдесетъ таліра дати, тако, да му ту сумму у три раате исплати: прву садъ при почетку дѣла нѣговогъ, другу кадъ посо до половине сврши; а трећу, кадъ цѣло дѣло совершено ко концу привео буде. — Поредъ тога обвезуе се Попечительство, да

ће истому молеру нужданъ за подвозъ и преношенъ алата нѣговогъ трошакъ по предложенной совестной Шпецѣфикаци платити. —

Братство пакъ мтыра обвезуе се молеру дати:

1.) Налазеће се при мтыру суве липове тесане даске колико му за нѣговъ пос'о нужно буде было; обвезуе се

2.) Да му за цѣло време дѣланиа нѣговогъ раану и квартиру, како за нѣга, тако и за дружину нѣгову, а у зимно доба и нужданъ огревъ даде.

Да бы предстоѣћий уговоръ већу силу имао, сочинѣна су три равногласна надлежнимъ Г. Дієцезалнымъ Епископомъ Ужичкимъ утврѣна екземплара таковогъ, и снабдѣвена; одъ кой се еданъ Нѣговому Преосвящ. Г. Епископу Ужичкому, Никифору Максимовићу; другій Художнику молеру Ђорђу Бакаловићу, нѣговогъ управленія и увѣренія ради предао; а трећий остае у Архиви Попеч. Просв. —

На томе трећем примерку уговора дописана је са леве стране од краја слога ова законска одредба, али без икаквих потписа и знакова:

Да е предстоѣћий контрактъ съ моимъ знанѣмъ, и у моме присуствію заключенъ и утврѣнъ, подписомъ и печатомъ моимъ собственнымъ свидѣтельствуемъ; као и то, да е подписанный такође у момъ присуствію свое емство подао²⁴.

На дан склапања уговора, неколико тренутака пре тога службенога чина, Министарство је затражило од благајника владиног, мајора Николе Германа; с „облигацијом“ у прилогу²⁵, на зајам сто педесет талира за Бакаловића²⁶, али је Герман одговорио да не може послати толику количину, и додаје да „с моји новаца једва могу послови моји закрпити“. Он се и љути на Министарство финансија што му још није издало новац који је тражио раније и, ако му га не пошаље, наглашава да мора оставити своје звање, „будући се дужност Банкиера без новаца не може извршавати“²⁷. После таква одговора, не зна се како је Бакаловић добио прву трећину награде која му припада по уговору. — Дан доцније од потписивања уговора, Бакаловић је из непознатих разлога изменио у нечему своју прву замисао о изradi иконостаса по приложеноме нацрту, и написмено се обавезао пред епископом Максимовићем и секретарем Министарства просвете Петром Радовановићем да „на место два стуба и врата, северна и јужна“, „двадесет празничње икона начини, и сваку по особ измолује“. Ово „Примечаније“ је Бакаловић потписао на левоме празном простору свога нацрта иконостаса (видети снимак 1). Пошто крај тога нацрта није имало места или није било згодно

исписати на њему све празничне иконе, Бакаловић је њих набројао на засебном потписаном прилогу, у „Додатку икона“:

Благовѣщеніе	Стеванъ Архидѣяконъ
Воскресеніе	С: Георгіе
Вознесеніе	С: Димїтріе
рождество Христов	Арх: Михаилъ
рождество пресвѣтїа Бци	С: лука
военіе	С: Николае
Апостола Петра и Павла	С: Савва
Косми и дамяна	Алїтїе столпникъ
Іоанъ претеча	С: Іоаннъ Златоустъ
первозвани Андреи	С: Харалампіе ²⁸ .

Кратко време после закључивања „контракта“, Начелништво шабачко је одговорило Министарству просвете „да је молер овдашњи Борђе Бакаловић изјаснио се, да је уговор усмотренију прављења Темпла М. Раче бивши у Београду и Топчидеру учинио“, тако „да је он већ у М. Рачу поради предреченог дела отишао“²⁹. О његову доласку у Рачу Министарство је још раније обавестило Ужичку епархију³⁰, а њен старешина Нићифор је одговорио да је послао наређење по коме ће браство у Рачи давати сликару све што припада по уговору о изради иконостаса³¹. Бакаловић је са собом довео три помоћника и понео сва средства и оруђа за рад. Израда иконостаса је почела у првој половини августа. После месец дана рада, Бакаловић је послао у Крагујевац Министарству просвете ово писмо у коме јавља о досадашњем и преосталом раду, о својим намерама у вези са њим, тражи другу трећину награде и образложава зашто је иште, и на крају моли да му се новац исплати у Шапцу, где ће бити неколико дана кад иде у Кленак да узме ствари за иконостас које је наручио у „Цесарији“: —

Високославно Попечителство Просвѣщения

Позакљученомъ Контракту, тепло у манастирѣ Рачу поставити подъ ВНр 1014м 23 Јулію т: лѣ. Коли косамъ у дѣлу успѣо, по обвези 7м пункту, ѣмамъ честь Вашему Високоблагородству явити, Почетакъ Раднѣ біо естъ 10 Августа ѣ доданашиѣгъ долу назначеногъ дана, тишлерски савъ по предложеномъ плану точно поставлѣнъ ѣтверѣнѣ, крстѣ окресне пророческе Стая троическа ѣ две престолне Іконе попропису Свѣте восточне церкви Позлаѣне ѣзмѣловане ѣ насвое место намѣштене есу, такоѣрѣзъ празничне ѣ Апостолске у посао предузете веѣ есу, кое до 29: т: м: совершѣне ѣнамѣштене бити буду; после у остатку еше остаеми недовершеногъ посла, двери, три цираде, ѣ додатакъ празнични ѣ празнующи ѣкона, кое двери ѣцираде наручене ѣ ѣскусногъ билтора у цесарїѣ ѣ до 3тогъ октомбера т: лѣ: ѣсечене ѣу Кленакъ на скелу донѣшене буду, Гдѣ ѣя у пер-

сони тамо примити ѿмамъ, Садъ покорнѣйше молимъ, да бисте показали кмени милость, ѿ втору Рату ѿ 150: талира по II^о Гласу Контракта, ѿ моегъ ѿстино совершенногъ ѿпоставлѣногъ описаногъ посла, суму Наначалничество окружја шабачкогъ послали, ѿтамо чрезъ квиту дапримити могу, ѿ I овогъ до 7гъ октомбера т: лѣ: Кое имамъ тишлера билтора ѿ проче недостатачне позицые³² задовершити цѣли посао набавити ѿ ѿсплатити могу, ѿпо обвезателству моему у назначеному контракту пре термина Готовъ бити, боеѿи се ѿболести, такоѿеръ ѿ несмесе узиму овде заѿеѿи спосломъ чрезъ велике ладноѿе ѿ неспособна квартира за Радню, тако полазакъ мой биѿе 30: овогъ ме: изъ монастыра Раче ушабаць и тамо ѿ 8: дана немогусе найдуже бавити, ѿ Високославногъ попечителства просвѣщеня очекуемъ милостиво извѣсте,

кано

у манастр Рачи,
11 Септембр 840

Покорнейшй Слуга
Горѿе Бакаловићъ
живописецъ

Ово писмо је Бакаловић запечатито црвеним воском и утиснуо жиг који преставља полунагога сликара како седи и ради. На глави као да носи капу око које су четири тачке (вероватно круну). Лева му је рука више рамена, а десном, одигнутом изнад колена, држи вероватно две кичице преко земљине лопте. Преко деснога рамена се диже кичица. У првоме реду, лево од лика, има палета са три кичице на којој су латиницом исписана и уплетена почетна слова његова имена и презимена (GB). — Министарство је учинило како је предложио сликар и писало Начелништву шабачком да се „Бакаловићу молеру“, који ће неко време бити у Шапцу док не прими неке ствари из тадашње Аустрије, „на рачун масе монастыра Раче, која се при Попеч. Просв. налази, 150 Ц изда, и од њега квиту по приложеном формулару изиште“ и пошље Министарству³³. Али Бакаловића није било у Шапцу у време које је одредио, и начелник Округа шабачког „мајор Матија Симић“ је одговорио Министарству да ће сликару уручити новац чим дође у Начелништво³⁴. Бакаловић је дошао после неколико дана и тада је добио „150 талира у 600. читави цванцика и 50. цели орлаша талира“³⁵.

Није остало писаног трага да ли је Бакаловић у Кленку на скели добио све ствари које је очекивао из „Цесарије“ и не зна се када се вратио у Рачу да настави сликање икона и израду „темпла“. Спомиње се само да је у другој половини новембра 1840 обавестио овим писмом Министарство просвете да је израдио иконостас у цркви монастыра Раче.

Високославно попечителство Просвѣщенія!

Съ Високопочитаниємъ узимамъ Слободу Вашему Високоблагородству, долу Подписани, подужности явити, да Иконостасъ у манастиру Рачи погласу Контракта Нр 1014, ѿпредложенимъ, чрезъ мене плану, сасвимъ совершенъ инасвое мѣсто поставленъ естъ, зато покорнѣйше молимъ, дабисте ѿмали милость ѿнаредбу што скоріе съ планомъ ѿконтрактомъ прегледъ учинити изволили, да Акоби съ доказателствомъ какови недостатакъ пронашли, помоимъ обвезанію особственнымъ трошку поправъ. ѿдополнити дужанъ есамъ, ѿто доксу мое художествене ствари овде, будући дасе више ѿ 12гъ декембра т: л: съ моя З: момка натрошку никакои начинъ задержавати у м: Рачи немогу, но речене ѿсплатити ѿпустити ѿ я съ вашимъ ѿпустомъ ѿселити се.

ѿ Високославногъ попечителства просвѣщенія скорію милость извѣстія очекуемъ

У м: Рачи 21гъ Новбр 840

Покорнѣйши слуга
Горѣ Бакаловићъ
живописецъ

После осам дана Министарство се обратило ужичком епископу Ниѿифору са молбом да одреди неко способно лице које ће о трошку манастира прегледати на лицу места да ли је Бакаловићев рад извршен по нацрту, напомени и уговору. Ако се утврди да сликар није одговорио својим обавезама, последња трећина награде ће му се исплатити тек пошто све поправи према погодби. Ова дужност да буде окончана до дванаестог дана у децембру. Ако нема погоднијег лица, нека епископ одреди протопрезвитера драгачевског Јанка Михаиловића, који ће савесно прегледати Бакаловићев рад заједно са „новопостроеним зданием“, „па писано“ известити епископа, а он ће о свему непосредно јавити Министарству³⁶. Тако је и учињено. Ниѿифор је обавестио Министарство да је Јанко прегледао Бакаловићев иконостас у Рачи и саопштио да сликар у неким тачкама није поступио као што је записано у уговору, али да га је израдио сасвим верно према новој приложеној слици, и да је додао двадесет икона празничних. А из написаног извештаја и прикљученога цртежа манастира Раче Министарство ће видети колико је довршена нова зграда. Уз овај одговор епископ је послао Министарству и први нацрт Бакаловићева иконостаса, и затражио је тринаест талира за Јанков преглед³⁷. Како је у исто време и Бакаловић поднео „Шпецификацију“ за трошак око путовања и превозења својих ствари³⁸, Министарство је послало за Јанка десет и издало Бакаловићу тридесет талира³⁹. За трећи и последњи део новаца за рад у Рачи и за путне трошкове Бакаловић је написао признаницу („Кви-

ту“) „сверу сто и педесет талира“ „за прављење темпла у Церкви Монастира Раче, из масе“ његове, и на истоме месту је потврдио да је примио и тридесет талира⁴⁰.

Пошто је добио сав новац за рад и путовање, Бакаловић се вратио у Шабац. Изгледа да је одатле тражио од Министарства просвете да му изда потврду о његову раду у Рачи, пошто је почетком фебруара 1841 ужички епископ Нићифор известио Министарство да лично није могао издати „свидѣтелства“, него додаје да је то тражио и добио од игумана манастирског Мелентија Радовановића и да га шаље у прилогу⁴¹. Министарство је ту игуманову потврду послало Бакаловићу преко Начелништва Округа шабачког⁴², а Матија Симић ју је предао сликару⁴³ и добио од њега овај

РЕВЕРСЪ!

Коимъ я долеподписати признаемъ дасамъ послато мы съ предписаниемъ Высокославногъ Попечительства Просвѣщения одъ 17 тек: ВНр 177 Свидѣтелство Игумана М: Раче Г. Мелентия Радовановића датоми 18 пр. мес. усмотрено досточногъ совршенія Темпла при истоме Монастиру —, данасъ одъ Началничества Округија Шабачкогъ исправно приміо.

у Шабцу 25и Фебруарія 1841

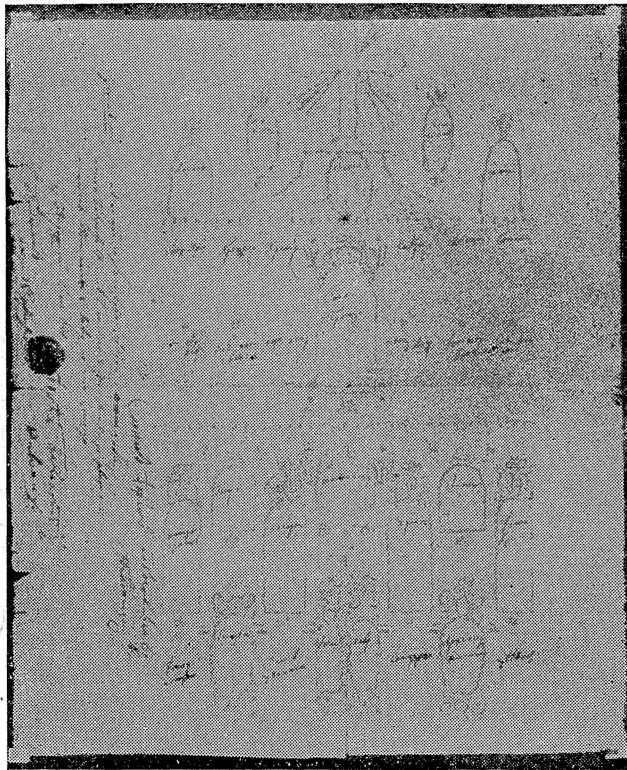
Покорный Слуга
Георгій Бакаловићъ
живописць

После ових помена губе се трагови о Бакаловићу, и не зна се тачно докле је остао у Шапцу и када се вратио у свој родни крај, да у њему, у Руми, умре априла 1843⁴⁴.

*

Да би могао направити уговор о раду у Рачи, Бакаловић је приложио нацрт иконостаса. Тај његов први прилог (видети снимак 1) израђен је на белој и танкој хартији преко целога листа, чија је дужина 45 а ширина 37 сантиметара. Нацрт је радио црном оловком, а делом и жутом воденом бојом. На њему има тридесет и девет икона у разним облицима: двадесет и две су четвргасте (у виду уздигнутих правоугаоника), девет су засвођене, осам су дугуљасте (елипсасте). Све иконе су уобличене оловком. Осим четвргастих, све су извучене змијастим цртама испод јасне жуте боје, која означава позлату. На тај начин је означена позлата и за крст, за његово постлоје, и за дрвене украсе изнад и испод дугуљастих и засвођених икона. За дуже праве црте види се да су повлачене лењиром, а само су краће и криве рађене

слободном руком. У целини, нацрт даје утисак брзог и невештог рада. На њему је лева половина једнака десној. Нацртани иконо-

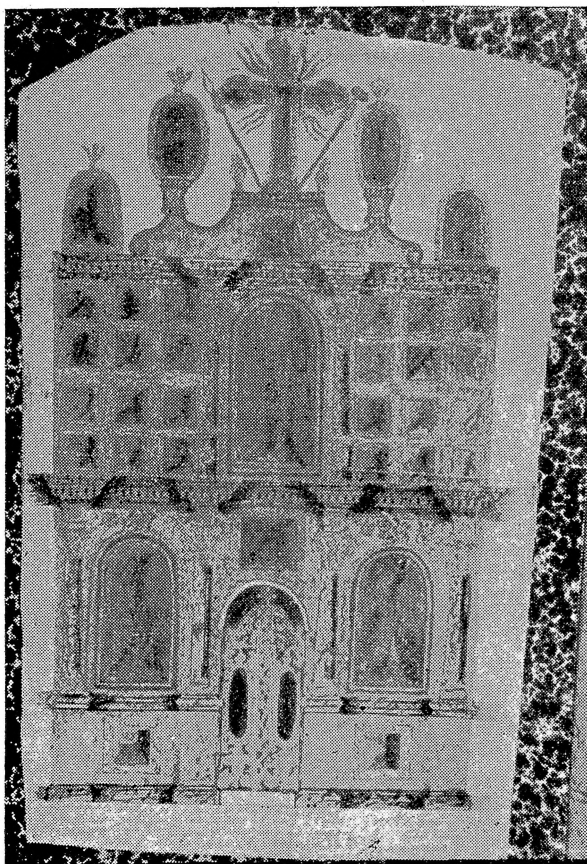
Снимак 1. Бакаловићев нацрт иконостаса са пописом икона и са „Примечанијем“.

стас је подељен на три дела или спрата. Доњи, приземни део има више слободних потеза и живости у склопу и распореду икона него спратови. Све дугуљасте и засвођене иконе имају на горњем делу украсе у виду грања, а иконе на дверима и вратима олтара имају их и одоздо. Овај најнижи део има доле четири четвртaste и дугуљaste иконе (по једну на северним и јужним вратима олтара и на оба крила царских двери), а изнад њих је наизменично поређано шест засвођених икона и једна полегла дугуљаста икона (више двери). Први спрат има у средини, између стубова са главама и украсима, највећу засвођену икону, а са леве и десне стране су доле по шест четвртастих икона, док се више сваке две диже по једна која је по величини скоро једнака обема доњим. Изнад првога спрата је небо, засвођено од крајњих икона до врха крста на средини (на снимку се то не види). На левом

и десном крају има по једна засвођена икона. Насред постоља, одакле се диже велики крст који расипа зраке из средине, има једна дугуљаста икона, а на обе стране нижега дела постоља стоје две дугуљасте иконе и заузимају средишњи простор изнад крајњих икона и дугуљасте иконе. На свима деловима иконостаса Бакаловић је исписао, најчешће скраћено, имена светаца или називе прилика из Светога писма. У приземном делу, са лева на десно, прва, четвртаста икона, представљаће „Четири патрон.“; до ње, на северним вратима, јесте дугуљаста са натписом „Стефан“; трећа, једнака првој по облику, има запис „бѣгств. у египет.“; у средини, на дверима, биће две веома дугуљасте иконе, међу којима прва носи натпис „богор.“ а друга „Гавр.“; до њих су најпре четвртаста „Самарјанин“; затим дугуљаста на јужним вратима „Архистр. Михаилъ“, и на крају „усѣкнов“. Изнад четвртастих учртане су четири засвођене „патро. храмов“, „Богород.“, „Христ“ и „Јоаннъ Крести“. Између ових, на мало већој висини, управо знатно над најнижим дугуљастим, биће по једна мања засвођена икона, лево „Георџ“ а десно „Димит.“; а у средини, изнад двери, стајаће опружена дугуљаста „таина вечер.“. На првоме спрату иконостаса стоје најпре записи „Ѡома“ и „браћа Алф“ (прва реч није сва читљива), а више њих „Рожд. Хри“; затим „Лук“ и „Мати евангел“ (ова реч је испод оба имена), а над њима „Крещењ“; до њих су „варт.“ и „петр.“, а горе „Преобр.“; на средини је највећа засвођена икона „Стая Троица.“; одатле се ређају „паисъ“ и „Андр“, а преко њих „Воскресъ“; „Јоан.“ и „Мар. Евангел.“, а горе „Вознесен“; и напоследку „Силазакъ“ и „Фил.“, више којих ће бити „Сошест.“. На највишем делу „темпла“, у левом углу је ознака за икону „Ааронъ“; на левој страни постоља ће бити „М:ъ Божія“; на средини, испод крста, „Снятіе“; на десној страни постоља „Јоанн Богослов“, — и у десном углу „Мойсей“. У левоме празном простору овога нацрта, украј приземнога дела, стоји окомото написано „Сложенъ Ѓорћемъ Бакаловићемъ живописцемъ“; а још даље, према рубу, исписана је уздуж наведена напомена („Примѣчание“) о новој обавези коју је на се увео Бакаловић, да изрази двадесет празничних икона место два стуба и северних и јужних врата, са другим потписом имена, презимена и занимања.

Када је завршио посао у Рачи, Бакаловић је насликао свој иконостас воденим бојама, може бити и пре него што је Јанко извршио преглед, и послао га Министарству просвете ради добијања јасније преставе о раду. Ова слика је прави акварел у неколико живих боја (видети снимак 2). Она се знатно разликује од првога нацрта у многим појединостима. Иконостас је насликан на дебелој, рапавој и плавичастој хартији, скоро двапут мањој од описаног нацрта (дугачка је 37, а широка 25 сантиметара). Општи

изглед даје утисак да је Бакаловић унео више брижљивости када га је сликао. Стубовима и њиховим главама, испустима, и увуче-

Снимак 2. Бакаловићева слика (акварел) завршеног иконостаса.

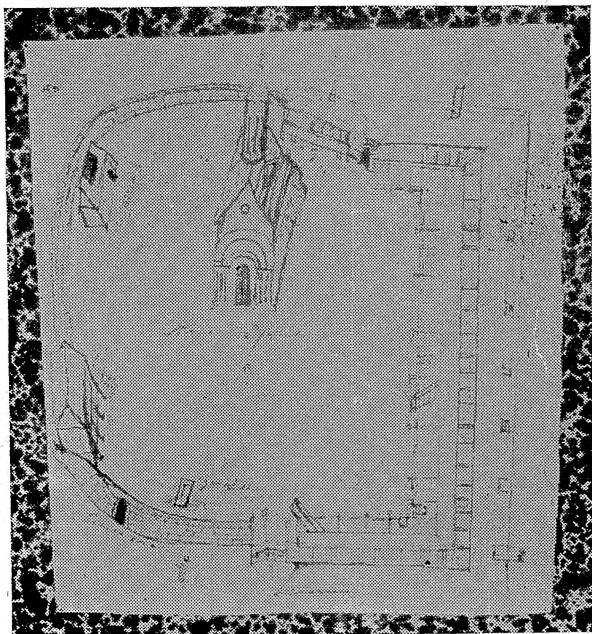
ним просторима дао је сенком, иако не увек правилном, природан изглед. На сличан начин је оживео и скоро сва места на којима су иконе с оквирима. На дверима је успео да постигне утисак дубореза. Места икона означио је кестењасто или мрко, са светлијим одблесцима. И на овом акварелу је лева страна симетрична десној. Подељен је такође на три главна дела. Дно приземља је представљено љубичастим појасом, с израженим облицима помоћу мрких (браон) сенки, који се прекида белим прагом пред дверима. Више њега настаје ниско зелено поље на коме су, уместо северних и јужних врата, постављене само две четвртасте иконе са жутиим ободом и љубичастим оквиром, на коме су означене

тамне неравнине. Зелено поље се прекида другим љубичастим појасом с обеју страна двери, око средине њиних дугуљастих икона, означених мрком бојом. Више њега је опет зелено поље које прави свод изнад двери. Ту се уздижу четири обла и витка светлоплава стуба попрскана тамноплавом, а на десној страни осенчена мрком бојом. Стубови имају жуто подножје и двоструке главе у плавом, жутом и ружичастом тону. Између оба стуба која су лево и десно од царских двери има по једна велика засвођена икона, са жутим шарама више њих и црвеном пругом усред жутог оквира; а над улазом у олтар стоји четвртаста, али само са жутим оквиром. Главe стубова леже у ширем ружичастом појасу са црвеним пегамa на горњем и доњем делу и жутим, мрко попрсканим делом у средини, чије су неравнине и сенке изражене мрком бојом. Одатле настаје први спрат, који се ослања на главе сва четири стуба: Ту се мало види зелено поље; оно је испуњено са по дванаест четвртастих и мањих икона у жутим оквирима на левој и десној страни, око једне највеће засвођене иконе, представљене истим бојама као обе у приземљу, али без жутих украса више ње, око које се дижу два још виткија љубичаста стуба, попрскана загаситијим љубичастим пегамa и мрко осенчена дуж десне стране. Оба се ослањају на стубове са приземља око царских двери. На њихову доњем делу има жута звездаста фигура, а више ње жути прстен. Горњи делови глава ових стубова такође леже у највишем појасу састављеном од плавих боја са жутом пругом по средини и са мрким сенкама; они носе горњи део иконостаса, управо његово зелено постоље уоквирено црвеном цртом, изнад кога се диже велики крст са зрацима, подупрт копљем и сунђером с обеју страна, који надвишује цео иконостас. Усред постоља је једна мања засвођена икона, а на његовим двома узвишицима лево и десно стоје усправно две дугуљасте иконе. Изван њега, на крајевима иконостаса, има по једна већа засвођена икона. Све те иконе и крст имају дебели жути оквир и, сем иконе у постољу, жуте гране на горњем делу. На овом акварелу Бакаловић није нигде означио имена икона, и зато се из њега не може видети никаква измена коју помиње Јанко Михаиловић у своје извештају, осим распореда места за иконе. На њему има укупно тридесет и седам уоквирених простора за иконе, међу којима су двадесет и седам четвртастих, шест засвођених и четири дугуљасте. Ниже њега је сликар исписао ову реченицу: — „у манас. Рачи Наовај начинъ тепло съ финимъ фарбама олайнимъ и енгле фирнайзомъ и финкатарина златомъ совершио есамъ ѿ 20: Икона празнични,

Ђорђе Бакаловић
живописецъ⁴⁵.

У грађи о Бакаловићеву раду у Рачи има још један сликарски прилог: цртеж који даје општи изглед манастира Раче, са

Снимак 3. Манастир Рача 1840 године (цртеж је без Бакаловићева потписа).

свима грђевинама око цркве. Он треба да престави у какву је стању била Рача крајем 1840 године (видети снимак 3). Овај цртеж уметник није потписао; али према начину писања слова у речима које објашњавају манастирске делове и по цртачким особинама, јамачно је да га је израдио Бакаловић. Изгледа да је сликар био свестан тих недостатака, па је зато прешао преко обичаја да стави своје име, презиме и занимање. Манастир је нацртан на хартији једнаке каквоће као и хартија са сликом иконостаса, али ужој за сантиметар и крађој за тринаест сантиметара од ње. Уметник је најпре дао основне црте црном оловком, па их је појачао мрком бојом. Када се баца општи поглед на цртеж, добија се јасна престава само за цркву и за источну, северну и делом за западну страну манастирских грађевина, — а цео конак (који захвата део источне стране, целу јужну страну и половину западне стране) нема никакве прегледности, осим ако се цртеж окрене или гледа са северне и источне стране. Насред цртежа, у дворишту, исписано је „Манастирѣ рача“. Одатле према источној половини је престављена црква у виду брода, уска, са великим вратима и сводовима више њих, са стрмим кровом (изгледа

од дашчица), одакле се високо диже танко кубе. После малог простора иза ње нацртана је „Калуђерска ћелија“. Та зграда има трем са гредама и чардак. Њен кров је на четири воде. Са средине слемена његова диже се танки димњак. Од њене спољашње стране протеже се према северу и завија на запад манастирски зид, пролази покрај мање зграде с ознаком „Мутвак“, и спаја се са грађевином „Конак Мићића“⁴⁶, која је слична Калуђерским Ћелијама, само је без димњака. На источној страни Мићићева Конака зид се невешто наставља и завија према југу до пола манастирске ширине. На окуци његовој су означена засвођена главна врата, „велика капия“. Од завршетка тога зида настаје „Велико зданије ново“ које има облик великога слова Г (Г) када се гледа с источне стране манастира. У дворишту, десно од великих врата, диже се мали правоугаоник са знаком слова Г, покрај кога пише „једна б'лега“; а још десно, у великом углу нове зграде, нацртана су два правоугаоника један око другога с ознаком „овде е звонара“. Између Калуђерских Ћелија и Великога Здања Новог има на источној страни мали зид са засвођеним улазом у двориште: ту су сигурно мала врата. Уметник је нацртао манастир са разних места. Црква, источни део Великога Здања Новог са једним његовим димњаком, Мала Врата, Калуђерске Ћелије, манастирски зид на истоку и западу до Конака Мићића, Мутвак и Конак Мићића, — сви ти делови манастира цртани су са једног узвишенога места, зацело са чардака или прозора најсевернијега крака Великога Здања Новог, који је на западној страни манастира. Велико Здање је нацртано са некога места у дворишту, изгледа негде око југозападног угла цркве. Одатле је сликар гледао цео јужни део Здања и нацртао трем, дрвене стубове, врата, степенице, чардак и кров са пет отвора (вероватно баца) и једним димњаком, — па се окренуо удесно, према западном краку Здања, те и њега тако исцртао. Остао му је још зид око Великих Врата. Њега је нацртао однекуд изван манастира. На крају је спојио све те делове које је цртао са четири разна места и тако дао цео изглед Манастира Раче. На томе цртежу мало је делова који су верно представљени као што изгледају у природи, осим унеколико цркве и свих грађевина које су од Конака Мићића до Малих Врата; на Великоме Здању Новом тога никако нема. Сенчење може да се нађе само испод Једне Белеге (али са две стране), нешто код чардака Мићићева конака, на јужној страни цркве, око стубова на чардацима Здања и на крајевима њена најдужега крова. Истина, оба димњака на Здању, ма да се кроз њих провиди слеме од крова, означена су како се пуше, — а више димњака Калуђерских Ћелија нема таква знака. Уопште, цео цртеж има много детињих потеза; али поред свих слабих особина, он помаже да се види како је изгледао Манастир Рача у време његове обнове пре више од једнога века, а особито колико је било сagraђено Ново Здање.

*

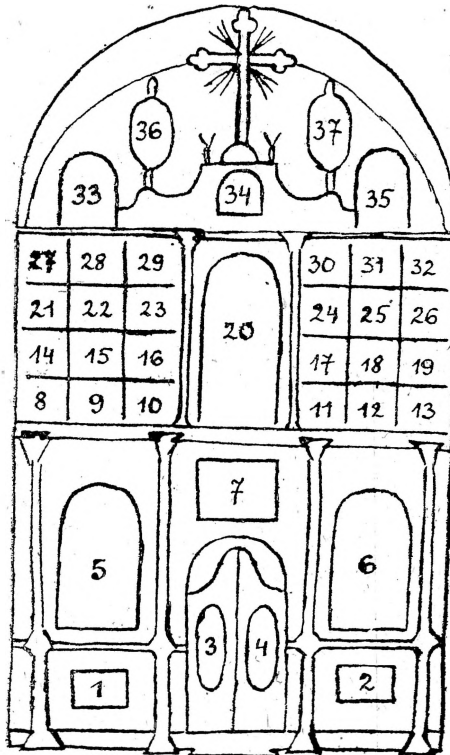
Нека ови нови подаци о начину рада старих иконографа српских, о средствима која су употребљавали и о приликама и погодбама под којима су радили, послуже познавању прошлости и развитка српскога сликарства из времена пре непуних сто десет година; нека отворе врата и уметничком проучавању Раче и олакшају тај посао, — и нека помогну да се добије јаснија и пунија слика о Бакаловићеву животу и раду и о његовој сликарској способности.

Објашњења и извори

- 1 У грађи из Државне архиве у Београду, међу актима и прилозима Министарства просвете под бројем 39 од 1840 године, на чијој сам основи написао овај рад, Бакаловић је своје име најчешће потписивао „Ђорђе“ (то јест Ђорђе), а само на једноме месту је написао „Георгѿи“ (Георгије), — и зато употребљавам име Ђорђе. Бакаловићев жиг за печатење воском даје отисак почетник слова његова имена и презимена у латиници: G и V.
- 2 Бакаловић се потписивао речју „живописец“, а своје занимање је називао „художеством“. Остали људи су тада за њега употребљавали називе „художник молер“, „молер“ или „малер“.
- 3 Лазар Николић и д-р Владимир Николић: **Српски сликари**, прилог културној повесници српскога народа (Земун, 1895), у чланку „Још неколико српских вештака“, на страни 54; Тихомир Ђорђевић: **Из Србије кнеза Милоша I** (Београд, 1922), 154 и 159; Вељко Петровић у раду „О сликарској уметности Срба у Војводини XVIII и XIX века“ у књизи **Српска уметност у Војводини** (Нови Сад, 1927), 72, и у **Народној енциклопедији** код сликарева презимена и имена; Милан Кашанин: **Два века српскога сликарства** (Београд, 1942), 21.
- 3а Тихомир Ђорђевић: **Из Србије кнеза Милоша I**, 152 до 162.
- 4 **Новине србске** за 1840, 168.
- 5 Вук Караѿић: **Српске народне пјесме IV** (Београд, 1932), 124 до 125. О тачности ових песникових мисли има доказа у **Браству XXIV** (за 1930), на страни 92, у раду Драгослава Страњаковића „Манастир Рача“, од 67 до 101 стране.
- 6 **Браство XXIV**, 67 до 69 и 75; у **Народној енциклопедији** код имена насеља Бајина Баѿта пише да је Рача „задужбина краља Милутина“, али то није тачно.

- 7 Браство XXIV, 90, 91.
- 8 Народна енциклопедија код имена Рача; Браство XXIV, 96.
- 9 Браство XXIV, 92, 93, 95, 98 и 99.
- 10 Браство XXIV, 97 и 99.
- 11 Браство XXIV, 99.
- 12 ВНр 70 од 1840 јануара, 17, у Београду.
- 13 Записано на једноме маломе прилогу без броја.
- 14 Народна енциклопедија код назива Ваљевско-ужичка епархија и Жичка епархија.
- 15 ЕН^о 34 од 1840 јануара, 24, у Чачку.
- 16 ВНр 181 од 1840 фебруара, 1, у Београду.
- 17 ЕН^о 78 од 1840 фебруара, 26, у Чачку.
- 18 ВНр 454 од 1840 марта, 21, у Београду.
- 19 ЕНо 129 од 1840 априла, 24, у Чачку.
- 20 Овај нацрт није сачуван међу документима у вези са Бакаловићем.
- 21 ВНр 625 од 1840 маја, 24, у Београду.
- 22 ЕНо 204 од 1840 јула, 8, у Чачку. Јанково писмо саопштавам у савременом препису.
- 23 ВНр 985 од 1840 јула, 13, у Топчидеру.
- 24 ВНр 1014 од 1840 јула, 21, у Топчидеру.
- 25 Поцепана на десној страни.
- 26 ВНр и К ВНр 1013 од 1840 јула, 21, у Топчидеру.
- 27 508 од 1840 јула, 23, у Београду.
- 28 „К ВНр 1829/840 год.“
- 29 Но 3105 од 1840 августа, 9, у Шапцу.
- 30 ВНр 1019 од 1840 јула, 25.
- 31 ЕНо 261 од 1840 јула, 26, у Београду.
- 32 Овом речју се завршава прва страна, а ниже ње стоји скраћени израз „настр—“ да означи продужење на другој страни листа.
- 33 Према налогу на маломе листу без броја, године и дана и акта ВНр 1340 од 1840 октобра, 1, у Крагујевцу.
- 34 Но 4120 од 1840 октобра, 14, у Шапцу.
- 35 Но 4249 од 1840 октобра, 17, у Шапцу.
- 36 ВНр 1683 од 1840 новембра, 29.
- 37 ЕНо 396 од 1840 децембра, 16, у Чачку.
- 38 ВНр 1830 од 1840 децембра, 18.
- 39 ВНр 1829 од 1840 децембра, 18, у Крагујевцу.
- 40 ВНр 1842 од 1840 децембра, 20, у Крагујевцу.
- 41 ЕНо 48 од 1841 фебруара, 4, у Чачку.

- 42 ВНр 177 од 1841 фебруара, 17, у Крагујевцу.
- 43 Но. 588 од 1841 марта, 8, у Шапцу.
- 44 Према томе, потребно је унечем изменити досадашње тврђење да се Бакаловић вратио у Срем „на две три године пред смрт“ (у Кашанинову раду **Два века српскога сликарства**, 21), него да је тамо могао отићи једино у времену између марта 1841 и априла 1843, то јест на две године или **годину** дана пред смрт.
- 45 У писму које ми је јануара 1949 послао јерођакон Раче Павле Стојчевић, јавља ми да на садашњем иконостасу није нигде записано име градиоца и сликара; али се из снимка који ми је приложио јасно види, када се упореди с акварелом, да у манастиру и данас стоји Бакаловићево „темпло“. На њему су насликане, према попису који сам средином марта 1949 добио од јерођакона Павла, гледане с лева надесно и оздо навише, ове иконе (видети прилог 4): —

Прилог 4. Данашњи распоред икона на иконостасу у Рачи.

- 1, Матера Беа 7;
- 2, иѣдѣла самараниѣ;
- 3, ѿр=ѡр;
- 4, с=ѡрх=гѣлѣ=гавриѣлѣ;
- 5, Богородица са младенцем,
али без натписа; у нимбу
је крст са словима ѡми;
- 6, Христос, али без натписа,
сеи слова ѡми у нимбу.
- 7, Тајна вечера (без натписа);
- 8, ѣ-апл^s ѳома;
- 9, ѣ-ѣвѣли^s матѣй;
- 10, ѣ-ѣвѣли^s марко;
- 11, ѣ-ѣвѣли^s иѡванн^s;
- 12, ѣ-ѣвѣли^s лѣвѣ;
- 13, ѣ-па^s филипп^s;
- 14, ѣ-апл^s іаков^s алѣксѣѣвѣ;
- 15, ѣ-апл^s варѳоломѣй;
- 16, ѣ-апл^s петрѣ;
- 17, ѣ-ѣл^s павел^s;
- 18, ѣ-апл^s симон' зилот^s;
- 19, ѣ-апл^s андрѣй;
- 20, сѣаѡ трѣа ѿр Ѳр;
- 21, рѣтко гѣлѣ;
- 22, сретѣнѣ гѣлѣ;
- 23, крѣченѣ гѣлѣ;
- 24, вѣсенѣ гѣлѣ;
- 25, вознесѣнѣ гѣлѣ;
- 26, сошествѣ ѣго ѡха;
- 27, рѣтко прѣтѣл вѣдѣа;
- 28, обрѣзанѣ гѣлѣ;
- 29, прѣображенѣ гѣлѣ;
- 30, цѣвѣтоносѣ гѣлѣ;
- 31, ѡсѣвѣнѣ ѳомино;
- 32, ѣнѣнѣ прѣтѣл вѣдѣ;
- 33, ѣ-прѣрк^s ѡарон^s;
- 34, Скидање с крста (без
натписа);
- 35, ѣ-прѣрк^s моѡсей;
- 36, мр Ѳр;
- 37, ѣ-иѡаннз богослов^s. (У-
порѣдити истовѣтност
и разлику у називима и-
кона између овога спи-
ска и пописа икона у
Бакаловићеву нацрту).

46 Јован Мишић је био „полковник кавалер“ и начелник
у Ужицу.

БРАНИСЛАВ РУСИЧ

ИКОНОСТАС БАКАЛОВИЧА В МАНАСТЫРЕ РАЧА

(Резюме)

О Георгие Бакаловиче, сербском живописце и иконографе из Срема, который рисовал в первой половине девятнадцатого века, было известно до настоящего времени главным образом на основании его художественных произведений. Во время моей исследовательной работы в Государственном Архиве в Белграде, я нашёл довольно количество неизвестных документов, относящихся к последней иконографической работе художника в монастыре Рача, в Сербии (вблизи городка Банна Башта и реки Дрины).

Манастирь Рача был дважды разорён турками (1690 и 1813). Как расадник Рачанов, известных переписчиков церковных книг и сербских писателей, Рача была для покорённого народа очень важным очагом культуры. Поэтому сербы той области со своими церковными и государственными управителями хотели как можно скорее его обновить. Это желание могло быть осуществлено только в 1840 году, во время по-

литического затихия в Сербии. В январе того года Министерство просвещения и веры запросило Ужичскую епархию, которой принадлежала Рача, что делать с монастырскими деньгами, хранящимися в Белграде. Епархиальный архиерей Никифор Максимович ответил, что сначала нужно соорудить иконостас в монастыре Рача и поспешил из своего поручена протоиерею драгачевскому Янку Михайловичу, иконописцу-самоуку. Но вследствие высокой цены (650 талеров) согласие не могло быть быстро достигнуто. В это время Георгий Бакалович узнал о желании соорудить иконостас в монастыре Рача и поспешил из своего местожительства Шабац в Белград и там в Министерстве просвещения, показав план иконостаса и натписи икон (смотри фотографию 1), утвердил цену в 450 талеров. Тогда же Бакалович заключил и договор. В его семи точках художник обязался за качество и время работы, а также и Министерство и братство монастыря о выплате, питании и квартире. Бакалович вскоре отправился в Рачу со своим материалом и тремя помощниками, и в первой половине августа начал свою работу. Из того времени сохранилось его письмо Министерству просвещения, в котором он извещает о своей работе, намерении и просит денег (150 талеров, как второй выплате). Во второй половине ноября во втором письме он сообщил Министерству, что окончил свой иконостас и просил осмотреть его на основании плана и договора. При этом он приложил акварель иконостаса (смотри фотографию 2) и чертёж общего вида монастыря, не имеющего его подписи (смотри фотографию 3). Осмотр совершил Янко Михайлович и дал положительный отзыв. Тогда Бакалович получил последнюю выплату (150 талеров) и вскоре вернулся в Шабац.

Иконостас Бакаловича стоит и по сей день (январь 1949) в монастыре Рача, но никто не знал, что это его работа. После этих деталей из Государственного Архива, а также и плана, акварели и чертежа, можно получить более ясное и более полное представление о работе Бакаловича и его художественных способностях.

(Перевёл С. Анисимов)

BRANISLAV RUSIC

BAKALOVIC'S WORK OF THE IKONOSTASIS IN RAČA MONASTERY

(Summary)

George Bakalović, a Serbian painter and iconographer from Syrmia, painted in the first half of the 19th century, and was known up to the present time mainly for his artistic works. During my researches in the State Archives in Belgrade, I found many unknown documents concerning the painter's last iconic work in Rača Monastery in Serbia (near the small town Bajina Bašta and the river Drina).

Rača Monastery was twice destroyed by the Turks (in 1690 and 1818). In this Monastery were educated many famous transcribers of ecclesiastical books and literati, and so it formed a very important center of culture for the enslaved Serbian people. Therefore the Serbs from that region, with their church and state leaders, desired to renovate the Monastery as soon as possible. That desire could not be realized before 1840, at which time there existed a political peace in Serbia. In January of that year, the Ministry of

Education and Religion asked the Eparchy of Užice, to which Rača belonged, what they intended to do with the Monastery's money which was kept in Belgrade. The Eparchy's bishop Nićifor Maksimović asked them to make first the iconostasis, which was destroyed by fire in 1813. That work was offered to the Arch-priest from Dragačevo, Janko Mihailović, a self-taught iconographer. As his price was too high (650 thalers), a contract for the work was never settled. At that time, George Bakalović heard about the intention for making the iconostasis of Rača Monastery. He hastened from his town of Šabac to Belgrade, and there, in the Ministry of Education, after having prepared the sketch of the iconostasis and indicated the icons' names (see photograph 1), he fixed a price of 450 thalers. On that occasion Bakalović concluded the contract. Among the seven items of the contract, the painter had certain obligations concerning the quality of the iconostasis and the length of time required for painting it; the Ministry and Monastery's brethren also had obligations concerning payment, food and lodging of the artist. Bakalović soon went to Rača with his equipment and three assistants, and in the first half of August began his work. From that time we have his letter addressed to the Ministry of Education informing them about his work and intentions, and asking for additional money of 150 thalers as a second rate. In the second half of November, he declared in another letter to the Ministry that his iconostasis was finished, and requested in inspection of his work, adding a water-colour painting of the iconostasis (see photograph 2) and a design of the general view of the Monastery, without his own signature (see photograph 3). Inspection was made by Janko Mihailović, who gave a favourable opinion. Then Bakalović received a final remuneration of 150 thalers, and soon returned to Šabac.

Bakalović's iconostasis stands today (January 1949) in Rača Monastery, but no one knew before that it was his work. Thanks to the details found in the State Archives, and to the sketch, water-colour painting and design, we can get a clearer and fuller idea of Bakalović's work and of his artistic talent.